

## KILKA UWAG O PRAWACH KOBIET W *MARCIE* ELIZY ORZESZKOWEJ

Violetta Filipenko,  
Uniwersytet w Siedlcach

Przez wiele lat kobiety na całym świecie były pozbawione podstawowych praw, takich jak prawo do głosowania, edukacji, pracy, własności, decydowania o małżeństwie i rozwodzie, samostanowienia i ochrony przed przemocą i dyskryminacją. Nie mogły współdecydować o losach swoich państw ani o statusie ich samych (Lisiecka 2022: 7). W wielu kulturach i epokach kobiety były traktowane jako drugorzędne obywatelki, ich głosy były ignorowane, a ich potencjał często tłumiony przez społeczne i polityczne struktury. W rezultacie, nie mogły one uczestniczyć w podejmowaniu kluczowych decyzji, które miały wpływ na ich życie, rodziny i społeczeństwo.

Walka o prawa kobiet to proces ciągły, wymagający nieustannej determinacji i zaangażowania ze strony najpierw emancypacyjnych, potem feministycznych oraz ich sojuszników. Historia walki o równość płci jest długa i pełna przykładów odwagi, stanowczości oraz poświęcenia. Już w XIX wieku sufrażystki, takie jak Emmeline Pankhurst w Wielkiej Brytanii czy Susan B. Anthony w Stanach Zjednoczonych, stawały na czele ruchów dążących do uzyskania prawa wyborczego dla kobiet. Ich działania często spotykały się z ostrym sprzeciwem i represjami, ale dzięki ich niezłomnej woli, wiele krajów zaczęło wprowadzać zmiany legislacyjne, które umożliwiły kobietom oddawanie głosów w wyborach. W XX wieku ruchy feministyczne zyskały na sile i rozszerzyły swoje cele. Poza walką o prawa wyborcze, feministki zaczęły walczyć o równy dostęp do edukacji, rynku pracy oraz o prawa reprodukcyjne. Kluczowe postaci, takie jak Simone de Beauvoir czy Betty Friedan, zwracały uwagę na różne aspekty nierówności płci, inspirując kolejne pokolenia do kontynuowania walki (Beauvoir 1972: 21).

Literatura polska oficjalnie z feminizmem związana jest od powstania ruchu entuzjastek, czyli od lat 30. XIX wieku. Wówczas pisarki z Narcyzą Żmichowską na czele zajmowały się działalnością publicystyczną, edukacyjną i polityczną, a emancypację kobiet postrzegały na równi z wyzwoleniem narodu. Zaangażowanymi w walkę o prawa kobiet były m.in.: Maria Konopnicka (Zob. Magnone 2010), Maria Ilnicka (pisarka, tłumaczka, redaktorka „Bluszczu”), Emilia Gosselin (autorka gramatyki języka polskiego), Anna z Sokołowskich Skimborowiczowa (autorka literatury dziecięcej), Bibianna Moraczewska (publicystka, działaczka konspiracyjna) (Wejbert-Wąsiewicz 2017: 100, Walęciuk-Dejneka 2018: 65-78).

Jedną z pisarek, która odegrała szczególną rolę w propagowaniu idei emancypacji kobiet jest Eliza Orzeszkowa. Sprawa kobiet, ich prawa do nauki, do samodzielnej, kształcącej umysł i serce pracy – była tym, na co najwymowniej zareagowała autorka. Historia jej osobistych zmagania, obserwacja losu, jaki niosły kobietom nowe czasy, pełne nieznanymi dotychczas katastrof materialnych i moralnych – stanowiły bogaty materiał, który Orzeszkowa zużytkowała w swej działalności publicystycznej i literackiej (Cieślakowski 1956: 8). Poświęca tej sprawie szereg powieści, jak: *Marta*, *Na dnie sumienia*, *Rodzina Brochwiczów*, *Pamiętniki Wacławy* (Korycki 2019: 81). Co-raz częściej przypatrywano się również roli kobiet w życiu nie tylko rodziny, ale także społeczeństw (Jaśkiewicz 2010: 135).

Powieść *Marta Elizy Orzeszkowej* jest artystycznie najdoskonalszym, głęboko wymownym utworem, poświęconym w całości problemowi nie przygotowanej do życia w nowych warunkach społecznych kobiety (Jaśkiewicz 2010: 8). Autorka porusza kwestię dyskryminacji i niesprawiedliwości społecznej wobec kobiet w dziewiętnastowiecznej Polsce. Marta, tytułowa bohaterka, znajduje się w trudnej sytuacji życiowej po śmierci męża. Jako młoda wdowa z małym dzieckiem na utrzymaniu musi zmierzyć się z koniecznością podjęcia pracy zarobkowej, aby zapewnić byt sobie i córce. Jako kobieta wychowana w tradycyjnym modelu, gdzie to mężczyzna był żywicielem i zarabiał na życie, Marta nie miała żadnego doświadczenia w pracy:

Jestem kobietą niedoświadczoną, za mało może dotąd zwracałam uwagi na stosunki ludzkie i porządek spraw, które nie tyczyły się mnie osobiście. Nie rozumiem wszystkiego, o czym pani powiadasz, rozsądek mój, a zdawało mi się, że go mam sprzeczają się z tymi licznymi niemożnościami, jakie mi pani wskazujesz, bo nie dostrzegam, jakie mogłyby być ich przyczyny. Otrzymanie pracy, jak największej ilości pracy, jest dla mnie więcej niż kwestia życia i śmierci, a potem i wychowania mego dziecka... Myśli moje wikłają się... ale... nie mogę... nie rozumiem... (Orzeszkowa 1956: 69)

Problematyka pracy kobiet w tej powieści ma głębsze znaczenie. Marta, wychowana w świecie, gdzie kobiety były głównie odpowiedzialne za prowadzenie domu i wychowywanie dzieci, teraz musi odnaleźć się w zupełnie nowej roli. „– Pani – rzekła Marta podnosząc oczy – jedynym pragnieniem moim jest otrzymać możliwość pracowania (Jaśkiewicz 2010: 95) ...”. Brak doświadczenia i umiejętności w zakresie pracy zawodowej, a także brak wsparcia ze strony społeczeństwa, które niechętnie patrzy na pracujące kobiety, stanowi ogromne wyzwanie. Marta musi walczyć o swoje miejsce w świecie, który nie jest gotowy na niezależne kobiety.

Jedną z prac podjętych przez bohaterkę powieści było prowadzenie lekcji języka francuskiego dla Jadwigi, córki Marii Rudzińskiej. Jednak po kilku lekcjach Marta zdaje sobie sprawę ze swoich ograniczeń językowych, co skłania ją do rezygnacji z nauczania Jadwigi. „Kobieta wtedy tylko utorować sobie może drogę pracy, zdobyć niezależny i położenie szacunek nakazujące, jeśli posiada wyłączny jakiś talent lub

doskonałą jaką umiejętność. Marta żadnego z warunków tych nie posiadała (Orzeszkowa 1956:104)”. Pomimo trudnej sytuacji finansowej, nie podjęła zadania, do którego nie czuła się przygotowana. Taka samoocena własnych kompetencji świadczy o dojrzałości i odpowiedzialności bohaterki, a jej postawa zasługuje na uznanie, gdyż w XIX wieku wiele kobiet mogło ulec pokusie przyjęcia pracy ponad swoje kwalifikacje ze względu na trudną sytuację materialną. Decyzja Marty wskazuje na jej autentyczność i spójność wewnętrzną. Pomimo presji ekonomicznej, nie zdecydowała się na działanie niezgodne ze swoimi przekonaniem i możliwościami. Pozostała wierna samej sobie, nie godząc się na oszukiwanie innych dla własnej korzyści. Świadczy to o sile charakteru i dojrzałości emocjonalnej bohaterki.

Na nowej drodze do samodzielności Marta spotykała inne osoby, które starały się pomóc jej w poszukiwaniu pracy. Orzeszkowa przedstawia kilka takich spotkań, ukazując solidarność i wzajemne wsparcie między bohaterkami w trudnej sytuacji życiowej. Kobiety wymieniały się informacjami na temat potencjalnych pracodawców, warunków pracy czy stawek wynagrodzeń. Tego rodzaju przysługa była niezwykle cenna w czasach, gdy miały one ograniczony dostęp do oficjalnych źródeł informacji o rynku pracy. Sieć kontaktów i osobiste rekomendacje odgrywały kluczową rolę w procesie poszukiwania zatrudnienia. Solidarność między kobietami, którą Orzeszkowa tak sugestywnie ukazuje, była fundamentem ich przetrwania i adaptacji w niesprzyjających im czasach. Wzajemne wsparcie nie tylko pomagało im w znalezieniu pracy, ale także budowało poczucie wspólnoty i siły, które były niezbędne do przetrwania w świecie, gdzie kobiety często musiały radzić sobie same. Orzeszkowa podkreśla, że dla bohaterki bardzo ważne było wsparcie innych kobiet – zarówno tych z jej najbliższego otoczenia, jak i szerszej społeczności. Na przykład Maria Rudzińska, której córkę uczyła Marta, proponuje pomoc w dalszym poszukiwaniu pracy, gdy dowiaduje się, że Marta nie będzie już kontynuować nauki jej dziecka. Maria, będąc świadomą trudnej sytuacji Marty, nie pozostaje obojętna na jej los. Zdaje sobie sprawę, że bohaterka, pozbawiona stałego źródła dochodu, potrzebuje pomocy w znalezieniu nowego zatrudnienia: „Kochana, droga pani! Nie mogę, zapewne, zaprzeczyć temu, co mówisz o sobie samej, ale wierzę, że bardzo mi smutno rozstawać się z panią. Może przynajmniej mogę ci być w czym użyteczną... mam znajomości, stosunki (Orzeszkowa 1956: 95)”.

Pomoc Marii nie ograniczała się jedynie do słów. Była gotowa wykorzystać swoje kontakty i wpływy, aby tylko Marta znalazła nową pracę. Rozumiejąc trudności, z jakimi zmagają się tytułowa bohaterka powieści, starała się nie tylko udzielić jej praktycznych porad, ale także zapewnić jej poczucie bezpieczeństwa i nadzieję na lepszą przyszłość. Orzeszkowa, poprzez ukazanie tych relacji, podkreśla wagę kobiecej solidarności w społeczeństwie, które często marginalizowało ich rolę. Relacje między kobietami, opierające się na wzajemnym wsparciu i zrozumieniu, były kluczowe dla ich

przetrwania i możliwości rozwoju. Marta, dzięki pomocy takich kobiet jak Maria, mogła pokonywać trudności i próbować odnaleźć swoje miejsce w świecie.

Poprzez losy bohaterki powieści *Marta* Eliza Orzeszkowa ukazała brutalną rzeczywistość, z jaką musiały zmagać się kobiety w dziewiętnastowiecznej Polsce, które nie miały dostępu do edukacji czy pracy zarobkowej. Młoda wdowa pozbawiona środków do życia, staje przed trudnym wyzwaniem zapewnienia bytu sobie i swojej córce w świecie, który nie sprzyjał kobietom pragnącym być niezależnymi. Orzeszkowa przedstawia Martę jako symbol wielu kobiet tamtych czasów, które były zmuszone podporządkować się surowym normom społecznym, ograniczającym ich rozwój i samodzielność. Pokazuje, że kobiety, pomimo przeciwności, potrafią wspierać się nawzajem i walczyć o swoje prawa. W ten sposób jej powieść staje się nie tylko obrazem epoki, ale również uniwersalnym przesłaniem o sile solidarności i znaczeniu wspólnoty w walce o równość i sprawiedliwość. Bohaterka powieści stała się symbolem wielu kobiet tamtych czasów, które były skazane na podporządkowanie się społecznym normom, ograniczającym ich rozwój i samodzielność. Orzeszkowa szczegółowo opisuje przeszkody, z jakimi musiała się mierzyć Marta, ukazując jej zmagania nie tylko z codziennymi trudnościami, ale także z głęboko zakorzenionymi uprzedzeniami i stereotypami. Marta, mimo swej determinacji i chęci do pracy, spotyka się z obojętnością i niechęcią społeczeństwa, które nie widzi w kobietach wartościowych pracowników ani pełnoprawnych członków wspólnoty. Jej losy to dramatyczna opowieść o konflikcie między aspiracjami jednostki a ograniczeniami narzuconymi przez patriarchalne struktury społeczne.

Orzeszkowa, poprzez postać Marty, ukazała dramatyczny konflikt między dążeniami jednostki a ograniczeniami narzuconymi przez patriarchalne społeczeństwo. Bohaterka powieści, mimo wszelkich przeciwności, stara się zachować swoją godność i uczciwość. Jej postać symbolizuje nie tylko walkę o przetrwanie, ale również dążenie do samodzielności i niezależności w świecie, który starał się pozbawić kobiety tych możliwości. Marta walczy z przeciwnościami losu, próbując znaleźć pracę i godziwe warunki do życia, jednak spotyka się z licznymi przeszkodami, które wydają się nie do pokonania. Przez pryzmat jej doświadczeń, Orzeszkowa ukazuje, jak trudne było dla kobiet w XIX wieku osiągnięcie jakiegokolwiek formy niezależności.

Autorka pokazuje, że pomimo trudności kobiety potrafią wspierać się i walczyć o swoje prawa. Marta nie jest samotna w swoich zmaganiach – spotyka na swojej drodze inne kobiety, które, choć również borykają się z problemami, oferują jej wsparcie i zrozumienie. To właśnie ta solidarność kobiet stanowi jedno z najważniejszych przesłań powieści. Orzeszkowa przedstawia, jak ważne jest budowanie wspólnoty i wzajemności w walce o równość i sprawiedliwość. *Marta* staje się więc nie tylko realistycznym obrazem epoki, ale również uniwersalnym przesłaniem o sile solidarności. Orzeszkowa, poprzez losy tytułowej postaci, ukazuje także to, że kobiety, mimo przeciwności, mają w sobie ogromną siłę i determinację. Ich walka o prawa i godność

nie kończy się wraz z jedną epoką, ale trwa nadal, inspirując kolejne pokolenia do kontynuowania tego trudnego, ale niezwykle ważnego zadania.

Orzeszkowa odsłania dramat Marty, która nie radzi sobie z wyzwaniami nowej rzeczywistości i upada moralnie, by w końcu zginąć tragicznie (Wodniak 2010: 150). W ten sposób autorka nie tylko zwraca uwagę na trudną sytuację kobiet, ale również apeluje o zmianę społeczną, podkreślając potrzebę równości i sprawiedliwości. Chociaż od czasów Orzeszkowej wiele się zmieniło, jej przesłanie pozostaje aktualne. Walka o prawa kobiet wciąż trwa, a stereotypy i uprzedzenia są głęboko zakorzenione w wielu kulturach. Powieść *Marta* jest więc nie tylko cennym dziełem literackim, ale również ważnym głosem w dyskusji na temat równouprawnienia i godności kobiet, stanowi przypomnienie, że historia walki o prawa kobiet jest historią pełną trudności, ale także nadziei i determinacji. Orzeszkowa, poprzez swoje dzieło literackie, oddała głos tym, którzy byli go pozbawieni, co znacząco przyczyniło się do zmiany postrzegania roli kobiet w społeczeństwie.

## BIBLIOGRAFIA

### Źródła:

Orzeszkowa, E., *Marta*, oprac. Jerzy Cieślikowski, Wrocław 1956.

### Opracowania:

Jaśkiewicz, J., *Kobiety-matki w wybranych tekstach publicystycznych Elizy Orzeszkowej*, „Acta Universitatis Lodzensis Folia Litteraria Polonica”, 2010, 13.

Lisiecka, J., *Wstęp*, w: *Ewolucja czynnego i biernego prawa wyborczego kobiet w Polsce*, Łódź 2022.

Magnone, L., *Konopnicka. Lustra i symptomy*, Gdańsk 2011; M. Konopnicka, *Listy do synów i córek*, oprac. Lena Magnone, Warszawa 2010.

Wejbert-Wąsiewicz, E. I., *Feminizm w polskiej literaturze kobiet*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia” 2017, nr 16 (2).

Walęciuk-Dejneka, B., *Portret Bibianny Moraczewskiej – literatki nieznanej*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych” 2018, nr 2, s.65-78.

Wodniak, K., *Marta Elizy Orzeszkowej w odbiorze czytelniczym studentek*, w: *Studia z dziejów książki i prasy. Przegląd badań za lata 2007–2010*, red. Zdzisław Kropidłowski, Dariusz Spychała, Katarzyna Wodniak, Bydgoszcz 2010.

### Dane kontaktowe / Contact details

Violetta Filipenko,  
Uniwersytet w Siedlcach  
e-mail: vf88452@stud.uws.edu.pl

